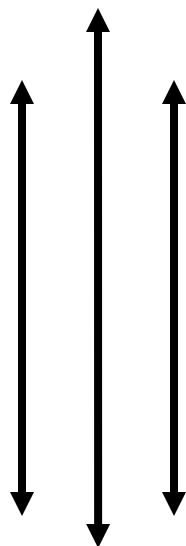

स्वास्थ्य संस्था हस्तान्तरण निर्देशिका २०७४

नेपाल सरकार

स्वास्थ्य मन्त्रालय

विषयसूची:

१	पृष्ठभूमि	3
	• संवैधानिक प्रावधान	3
	• आधारभूत स्वास्थ्य	4
२	निर्देशिकाको उद्देश्य	5
३	यस निर्देशिकाको उपादेयता	5
४	हस्तान्तरण संबन्धमा नेपाल सरकारले गरेका निर्णयहरु.....	5
५	स्वास्थ्य संस्थाको संरचना र कार्य क्षेत्र.....	6
६	स्थानीय तहको स्वास्थ्य संबन्धी जिम्मेवारी	9
७	आधारभूत स्वास्थ्य सेवा र सरसफाई	9
८	स्थानीय तहले ध्यान पुर्याउनु पर्ने अन्य कुराहरु.....	9
९	अनुसूचीहरु	12
	• अनुसूची १. नेपालको संविधान अनुसार स्थानीय सरकारको स्वास्थ्य सम्बन्धी कार्य जिम्मेवारी.....	12
	• अनुसूची २. स्थानीय तहमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरुको अचल सम्पत्ती सम्बन्धी विवरण.....	14
	• अनुसूची ३: स्वास्थ्य संस्थाहरुको दरबन्दी विवरण	16

स्वास्थ्य संस्था हस्तान्तरण निर्देशिका २०७४

१ पृष्ठभूमि

नेपाली जनताले पहिलो पटक आफैले निर्वाचित गरेको संविधान सभाका प्रतिनिधिबाट निर्माण गरिएको नेपालको संविधान, २०७२ साल असोज ३ गतेदेखि लागू भएको छ। नेपाल संघीय, समावेशी, लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक राज्यमा रुपान्तरित भएको छ। नेपालको संविधानले संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको हुने तथा राज्यशक्तिको प्रयोग तीनै तहले संविधान र कानून बमोजिम गर्ने व्यवस्था गरेको छ। संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका एकल अधिकारहरू संविधानको क्रमशः अनुसूची ५, ६ र ८ मा र संघ, प्रदेश र स्थानीयतहका साझा अधिकारलाई अनुसूची ७ र ९ मा समावेश गरिएको छ।

संविधानको अनुसूचीहरूमा उल्लेखित यी अधिकारहरू र कार्यहरूलाई विभिन्न तहका सरकारको जिम्मेवारीमा तोक्ने प्रक्रियालाई कार्यगत विश्लेषण तथा जिम्मेवारी बाँडफाँड (functional analysis and assignment) भनिन्छ। नेपाल सरकारले सबै तहका अधिकारहरूको कार्यगत विश्लेषण तथा जिम्मेवारी बाँडफाँड गरी यसलाई स्वीकृत समेत गरिसकेको छ। स्वीकृत कार्य विश्लेषण तथा जिम्मेवारी बाँडफाँडको सूची यस निर्देशिकाको अनुसूची १ मा दिइएको छ। संबैधानिक ब्यबस्था अनुसार आधारभूत स्वास्थ्य र सरसफाईको व्यवस्थापन स्थानीय तहको जिम्मेवारीमा परेको छ।

• संवैधानिक प्रावधान

नेपालको संवैधानिक इतिहासमा २०७२मा बनेको संविधानले स्वास्थ्यलाई पहिलोपटक नागरिकको मौलिक हक र कर्तव्यको रूपमा व्यवस्था गरेको छ र सोको प्राप्तिकालागि लागि राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्व, संकटकालीन अवस्थाको व्यवस्था र संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बीचको अधिकारको बाँडफाँड गरिएको पाइन्छ ।

नेपालको संविधानको भाग (३) को धारा ३५ मा स्वास्थ्य सम्बन्धी हकको उल्लेख गरिएको छ जस अनुसार:

- प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक हुनेछ र कसैलाई पनि आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाबाट वन्चित गरिने छैन ।
- प्रत्येक व्यक्तिलाई आफ्नो स्वास्थ्य उपचारको सम्बन्धमा जानकारी पाउने हक हुनेछ ।
- प्रत्येक नागरिकलाई स्वास्थ्य सेवामा समान पहुँचको हक हुनेछ ।

- प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाईमा पहुँच हुनेछ ।

साथै संविधानले खाद्य सम्बन्धि हक, स्वच्छ वातावरणको हक, उपभोक्ताको हक, महिलाको हक, बालबालिकाको हक, दलितको हक, सामाजिक न्यायको हक, यातना विरुद्धको हक र समानताको हकमा पनि स्वास्थ्यलाई विशेष प्राथमिकता दिएको पाइन्छ । त्यसैगरी भाग ४ को धारा ५१ खण्ड ९ज मा नागरिकको स्वास्थ्य सम्बन्धी आधारभूत आवश्यकता परिपूर्तिकालागि राज्यले देहायका नीतिहरू अवलम्बन गर्नेछ भनिएको छ :

- नागरिकलाई स्वस्थ बनाउन राज्यले जनस्वास्थ्यको क्षेत्रमा आवश्यक लगानी अभिवृद्धि गर्दै जाने ।
- गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको सहज, सुलभ र समान पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
- नेपालको परम्परागत चिकित्सा पद्धतिको रूपमा रहेको आयुर्वेदिक, प्राकृतिक चिकित्सा र होमियोप्याथिक लगायत स्वास्थ्य पद्धतिको संरक्षण र प्रवर्धन गर्ने ।
- स्वास्थ्य क्षेत्रमा राज्यको लगानी अभिवृद्धि गर्दै यस क्षेत्रमा भएको निजी लगानीलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामूलक बनाउने ।
- स्वास्थ्य सेवालाई सर्वसुलभ र गुणस्तरीय बनाउन स्वास्थ्य अनुसन्धानमा जोड दिदै स्वास्थ्य र स्वास्थ्यकर्मीको संख्या वृद्धि गर्दै जाने ।
- नेपालको क्षमता र आवश्यकताका आधारमा जनसंख्या व्यवस्थापनका लागि परिवार नियोजनलाई प्रोत्साहित गर्दै मातृ मृत्युदर र शिशु मृत्युदर घटाई औसत आयु बढाउने ।
- नागरिकको स्वास्थ्य बीमा सुनिश्चित गर्दै स्वास्थ्य उपचारमा पहुँचको व्यवस्था मिलाउने ।

• आधारभूत स्वास्थ्य

संवैधानिक प्रावधान अनुसार आधारभूत स्वास्थ्य र सरसफाई स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र भित्र पर्दछ । स्थानीय तहको स्वास्थ्य सम्बन्धी अधिकारहरूको विस्तृतीकरणको विवरण यस निर्देशिकाको अनुसूची १ मा दिइएको छ।

यसैगरी स्वास्थ्यलाई प्रभाव पार्ने विविध तत्वहरू (स्वास्थ्यको सामाजिक निर्धारकहरू) जस्तै स्वच्छ खानेपानी, खाद्यपदार्थको गुणस्तर, वायु तथा ध्वनि प्रदूषण नियन्त्रण, सरसफाई सचेतना र स्वास्थ्यजन्य फोहोर व्यवस्थापन, स्वस्थ जीवनशैली, पोषण, शारीरिक ब्यायाम, योग अभ्यास, लगायतका जनस्वास्थ्य सेवाको प्रवर्धन आदि कार्यहरू पनि स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र भित्र पर्दछन्।

माथि उल्लिखित कार्यहरूको आधारमा स्थानीय स्वास्थ्य संस्थाहरूको व्यवस्थापन तथा संचालनको जिम्मेवारी स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र भित्र पर्दछ। यस सन्दर्भमा स्थानीय तहमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरू संवैधानिक व्यवस्था अनुसार स्थानीय तहलाई हस्तान्तरण गर्ने कार्यमा सहजीकरणकालागी यस निर्देशिकाको तर्जुमा गरियोको हो।

२ निर्देशिकाको उद्देश्य

यस निर्देशिकाको मुख्य उद्देश्य नेपाल सरकार स्वास्थ्य मन्त्रालय अन्तरगत रहेका प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी, शहरी स्वास्थ्य केन्द्र, सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई, आयुर्वेद औषधालय लगायतका स्वास्थ्य संस्थाहरू ती संस्थाहरूको विवरण सहित संबैधानिक प्राबधान अनुरूप सम्बन्धित स्थानीय तहलाई हस्तान्तरण गर्न सहजीकरण गर्नु हो।

३ यस निर्देशिकाको उपादेयता

यस निर्देशिकालाई सम्बन्धित स्थानीय तहले आफु मातहतका स्वास्थ्य संस्थाहरू (प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा केन्द्र, शहरी स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी, सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई र आयुर्वेद औषधालयहरू) को व्यवस्थापन तथा संचालनका लागि एउटा सहयोगी दस्तावेजको रूपमा उपयोग गर्न सक्ने छन्। हस्तान्तरित स्वास्थ्य संस्थाहरूको व्यवस्थापन सम्बन्धित स्थानीय तहको जिम्मेवारी हुने छ। नेपाल सरकारको तर्फबाट जिल्ला जन स्वास्थ्य कार्यालयले सम्बन्धित स्थानीय तहलाई सम्बन्धित स्वास्थ्य संस्थाको अचल सम्पत्ति (आफ्नै स्वामित्वको जग्गा र भवन) सम्बन्धि विवरण र स्वास्थ्य संस्थाको कर्मचारी दरवन्दीको विवरण (जो क्रमशः अनुसूची २ र ३ मा दिइएको छ) सहित स्थानीय स्वास्थ्य संस्थाहरू हस्तान्तरण गर्नेछ ।

४ हस्तान्तरण संबन्धमा नेपाल सरकारले गरेका निर्णयहरू

स्थानीय तहमा रहेका (स्वास्थ्य) संस्थाहरू स्थानीय तहलाई हस्तान्तरण गर्ने संबन्धमा नेपाल सरकारले निर्णय गरिसकेको छ। यस बारेमा अर्थ मन्त्रालयले प्रकाशित गरेको 'स्थानीय तहमा बजेट तर्जुमा, कार्यान्वयन, अर्थिक व्यवस्थापन, तथा सम्पत्ति हस्तान्तरण संबन्धी निर्देशिका २०७४' मा देहाय अनुसारको व्यवस्था छ।

‘नेपालको संबिधान बमोजिम नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदबाट स्वीकृत कार्य बिस्त्रितिकरण प्रतिवेदन तथा यस आदेश अनुसार गाँउपालिका एवं नगरपालिकाको कार्य क्षेत्रभित्र परेका हाल बिषयगत मन्त्रालय वा सरकारी निकायहरुबाट सन्चालन भइआएका स्थानीय स्तरका कार्यालय, संरचना, चल अचल सम्पत्ति (प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी, आयुर्वेद औषधालय समेत) स्वत सम्बन्धित गाँउपालिका एवं नगरपालिकाकामा हस्तान्तरण हुने छ। यसरी हस्तान्तरण हुने सम्पूर्ण सम्पत्तिको अभिलेख तथा जिन्सी लगत खाता २०७४ भाद्र मसान्त भित्र स्थानीय तहले तयार गरी सो को विवरण सार्वजनिक गर्नु पर्ने छ’ । यस अनुरूप स्वास्थ्य मन्त्रालयले मिति २०७४-०५-११ मा सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई, स्वास्थ्य चौकी, शहरी स्वास्थ्य केन्द्र, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र र आयुर्वेद औषधालयहरु सम्बन्धित स्थानीय तहलाई हस्तान्तरण गर्ने निर्णय गरिसकेको छ। यस निर्देशिकाले नेपाल सरकारका यी निर्णयहरुलाई कार्यान्वयन गर्न सहयोग पुर्याउने छ।

५ स्वास्थ्य संस्थाको संरचना र कार्य क्षेत्र

स्वास्थ्य संस्था अनुसारको स्वीकृत दरबन्दी विवरण यस निर्देशिकाको अनुसूची ३ मा दिइएको छ। स्थानीय स्वास्थ्य संस्थाहरु (यस निर्देशिकाको प्रयोजनकालागि सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई, स्वास्थ्य चौकी, शहरी स्वास्थ्य केन्द्र, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र तथा आयुर्वेद औषधालय) बाट हालसम्म प्रदान गरिंदै आएका मुख्य सेवाहरु (कार्य क्षेत्र) देहाय अनुसार छन्।

प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र

- योजना तर्जुमा सम्बन्धी कार्य,
- परिवार नियोजन सम्बन्धी कार्यक्रम सन्चालन
- सुरक्षित मात्रित्व कार्यक्रम
- पोषण सम्बन्धी कार्यक्रम
- खोप सेवा सन्चालन
- झाडा पखाला रोकथाम तथा नियन्त्रण
- श्वास प्रश्वास रोगको रोकथाम तथा नियन्त्रण
- औलो तथा कालाजर रोकथाम तथा नियन्त्रण
- क्षय तथा कुष्ठ रोग रोकथाम तथा नियन्त्रण
- एड्स तथा एस टि डि रोकथाम तथा नियन्त्रण
- महामारी नियन्त्रण तथा प्राक्रितिक प्रकोप व्यवस्थापन

- स्वास्थ्य शिक्षा तथा वातावरणीय सरसफाई
- प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा गाँउ घर क्लिनिक कार्यक्रम
- महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका व्यवस्थापन
- बहिरंग तथा अन्तरङ्ग सेवा मार्फत उपचार सेवा
- औषधी तथा अन्य वस्तुको आपूर्ति व्यवस्थापन
- सुपरीवेक्षण, अनुगमन,
- अभिलेख तथा प्रतिवेदन
- स्वास्थ्य संस्था व्यवस्थापन तथा संचालन समितिको बैठक नियमित रुपमा संचालन गराउन क्रियाशील रहने।
- प्रशासनिक तथा अन्य कार्य

स्वास्थ्य चौकी:

- योजना तर्जुमा सम्बन्धी कार्य,
- परिवार नियोजन सम्बन्धी कार्यक्रम सन्चालन
- सुरक्षित मात्रित्व कार्यक्रम
- पोषण सम्बन्धी कार्यक्रम
- खोप सेवा सन्चालन
- झाडा पखाला रोकथाम तथा नियन्त्रण
- श्वास प्रश्वास रोगको रोकथाम तथा नियन्त्रण
- औलो तथा कालाजर रोकथाम तथा नियन्त्रण
- क्षय तथा कुष्ठ रोग रोकथाम तथा नियन्त्रण
- एड्स तथा एस टि डि रोकथाम तथा नियन्त्रण
- स्वास्थ्य शिक्षा तथा वातावरणीय सरसफाई
- प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा गाँउ घर क्लिनिक कार्यक्रम
- महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका व्यवस्थापन
- बहिरंग सेवा मार्फत उपचार सेवा
- औषधी तथा अन्य वस्तुको आपूर्ति व्यवस्थापन
- सुपरीवेक्षण, अनुगमन,
- अभिलेख तथा प्रतिवेदन

- स्वास्थ्य संस्था व्यवस्थापन तथा संचालन समितिको बैठक नियमित रूपमा संचालन गराउन पहल गर्ने
- प्रशासनिक तथा अन्य कार्य

सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई

- सामान्य उपचारात्मक सेवा
- खोप सेवा
- गर्भवती जाँच सेवा
- झाडा पखाला तथा न्यूमोनिया जस्ता रोगको सामान्य उपचार
- परिवार नियोजन सेवा
- स्वास्थ्य संबन्धी राष्ट्रिय कार्यक्रमहरु (जस्तै क्षय, कुष्ठ रोग रोकथाम, औलो, हात्तीपाइले आदि)
- स्वास्थ्य चौकीबाट प्रदान हुंदै आएका प्रबर्द्धनात्मक तथा प्रतिकारात्मक सेवाहरु आदि।

शहरी स्वास्थ्य केन्द्र

- सामान्य उपचारात्मक सेवा
- खोप सेवा
- गर्भवती जाँच सेवा
- झाडा पखाला तथा न्यूमोनिया जस्ता रोगको सामान्य उपचार
- परिवार नियोजन सेवा
- स्वास्थ्य संबन्धी राष्ट्रिय कार्यक्रमहरु (जस्तै क्षय रोग, कुष्ठ रोग रोकथाम औलो, हात्तीपाइले आदि)
- स्वास्थ्य चौकीबाट प्रदान हुंदै आएका प्रबर्द्धनात्मक तथा प्रतिकारात्मक सेवाहरु आदि।
- नेपाल स्वास्थ्य क्षेत्र रणनीति (२०७२-२०७७) को अनुसूची १ मा उल्लेख भए बमोजिमको स्वास्थ्य सेवाहरु प्रदान गर्ने।

६ स्थानीय तहको स्वास्थ्य संबन्धी जिम्मेवारी

संबिधानले सुनिश्चित गरेको स्वास्थ्य संबन्धी मौलिक हकहरूको पालना तथा संबिधानको अनुसूचीहरूमा भएको व्यवस्था अनुसार स्थानीय तहका मुख्य जिम्मेवारीहरू देहाय अनुसार छन्।

७ आधारभूत स्वास्थ्य सेवा र सरसफाई

आधारभूत स्वास्थ्य सेवाले विभिन्न रोगहरूबाट व्यक्ति, परिवार, तथा समुदायमा पार्न सक्ने असरहरूलाई सकेसम्म न्यूनिकरण गर्ने उद्देश्य राखेको हुन्छ। जसका केहि उदाहरण निम्नानुसार रहेकाछन्।

- (क) प्रतिकारात्मक सेवाहरू जस्तै खोप सेवा, सुरक्षित मातृत्व, परिवार नियोजन, पोषण,
- (ख) प्रबर्द्धनात्मक सेवाहरू जस्तै पोषण प्रबर्द्धन, मानसिक स्वास्थ्य, महिला हिंसाको रोकथाम, धुम्रपान तथा मद्यपानको रोकथाम, खानेपानी तथा सरसफाइ,
- (ग) उपचारात्मक सेवाहरू जस्तै विभिन्न रोगहरूको निदान तथा उपचार, चोटपटक र घाउ खटिराको उपचार, प्रयोगशाला सम्बन्धी जांचहरू तथा फिजियोथेरापी सेवा।

स्थानीय तहका आधारभूत स्वास्थ्य र सरसफाई तथा स्वास्थ्य संबन्धी अन्य जिम्मेवारीहरू यस निर्देशिकाको अनुसूची १ मा समावेस गरिएको छ।

८ स्थानीय तहले ध्यान पुर्याउनु पर्ने अन्य कुराहरू

स्थानीय सरकारहरूले माथि उल्लिखित संबैधानिक जिम्मेवारीहरू पूरा गर्ने क्रममा देहायका कुराहरूलाई विशेष ध्यान दिनु पर्ने हुन्छ।

❖ स्वास्थ्य सेवावाट कोही पनि वञ्चित नरहुन्

आफ्नो कार्य क्षेत्रमा वसोवास गर्ने समुदायहरू मध्ये सामाजिक आर्थिक विकासका द्रिष्टिले पछि परेका समुदायहरू (सामान्यतया महिला, दलित, सुकुम्वासी, विपन्न वा स्थानीय सरकारले पहिचान गरेका अन्य समुहहरू) र स्वास्थ्यका हिसाबले सम्बेदनशील समुहहरू (जस्तै बालबालिका, गर्भवती तथा सुत्केरी महिलाहरू, जेष्ठ नागरीक, अपाङ्ग) को स्वास्थ्यका सम्बन्धमा विशेष ध्यान पुर्याउनु जरुरी छ। स्वास्थ्य योजना तर्जुमा गर्दा वा स्वास्थ्य संबन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा स्वास्थ्य सेवामा पहुंच नपुगेका वर्गहरूलाई सदैव प्राथमिकतामा राख्नु आवश्यक छ।

❖ एकीकृत तथा साझेदारी पहल

माथि नै उल्लेख गरियो स्वास्थ्य सेवा भनेको विरामी हुंदा उपचार गर्नु मात्रै होइन, यस अन्तरगत विभिन्न प्रबर्द्धनात्मक तथा प्रतिरोधात्मक सेवाहरु समेत पर्दछन्। मानिसको स्वास्थ्य शुद्ध खानेपानीको व्यवस्था, खाद्य पदार्थको गुणस्तर, वातावरण संरक्षण, सरसफाई आदि धेरै कुराबाट प्रभावित हुने भएकोले यी सबै विषयहरुलाई समेटेर स्वास्थ्य सम्बन्धी कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्नुपर्ने हुन्छ। स्थानीय तहमा एकातर्फ प्राथमिक उपचार सेवा तथा आयुर्वेद जस्ता परंपरागत स्वास्थ्य प्रणालीलाई मिलाएर एकीकृत रुपमा सेवा विस्तार गर्नुपर्ने छ भने अर्कातर्फ स्वास्थ्य सेवाको विकास स्थानीय सरकार एकलैको प्रयासबाट मात्र संभव छैन। यस सन्दर्भमा स्वास्थ्य क्षेत्रमा काम गर्ने गैर सरकारी तथा निजी संस्थाहरूसँग समेत आवश्यकता अनुसार साझेदारी गरी स्थानीय तहमा स्वास्थ्य सम्बन्धी कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दा अधिकतम प्रतिफल प्राप्त हुन सक्छ।

❖ संघीय (केन्द्रीय) निकायसंगको समन्वय तथा सहकार्य

संघीय एवम् प्रादेशिक सरकारको कानून, नीति, गुणस्तर मापदण्डमा रहि आफ्ना कानून, नीति तथा गुणस्तर मापदण्डहरु निर्माण गरि नियमन गर्नु पर्नेछ।

स्थानीय तहले संबैधानिक प्रावधान वमोजिम स्थापित हुने सम्बन्धित केन्द्रीय निकायसंग निरन्तर समन्वय, सहकार्य र सम्वाद गरिराख्नु पर्ने हुन्छ। नेपाल सरकारको केन्द्रीय नीति आवधिक तथा वार्षिक योजना, मार्गदर्शन र स्थानीय नीति, योजना र कार्यक्रमहरुबीच तादात्म्यता भएको हुनु पर्नेछ। स्वास्थ्य सम्बन्धि केन्द्रीय निकायको रुपमा स्वास्थ्य मन्त्रालय रहेको र यो मन्त्रालय स्वास्थ्य सम्बन्धि प्राविधिक ज्ञानको स्रोत भएको हुँदा यससँग निरन्तर समन्वय आवश्यक हुन्छ। साथै स्वास्थ्य सम्बन्धि बजेट वांडफाड, क्षमता विस्तार, प्राविधिक जनशक्ति व्यवस्थापन, पूर्वाधार निर्माण जस्ता पक्षहरुमा पनि विभिन्न तहबीच समन्वय हुनु पर्नेछ। केन्द्रीय सरकारले विगतमा र भविष्यमा समेत अन्य क्षेत्रहरुमा जस्तै स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित विषयहरुमा पनि कतिपय अन्तरराष्ट्रिय प्रतिवद्धताहरु गरेको छ र गर्न सक्नेछ। त्यस्ता प्रतिवद्धताहरुको कार्यान्वयन गर्नु राष्ट्रिय दायित्व हुने भएकोले स्थानीय तहमा पनि तदनुरूप कार्यान्वयन गर्नु पर्ने हुन्छ। सहस्राब्दी विकास लक्ष्य (MDG), दीगो विकास लक्ष्य (SDG) यसका केहि उदाहरणहरु हुन्।

❖ प्रदेश तथा जिल्लासंगको समन्वय तथा सहकार्य

प्रादेशिक तहमा स्थापना हुने विषयगत संस्थागत संरचनाहरू एवं स्थानीय तहबीच समन्वय र सहकार्य गर्नु पर्ने हुन्छ । यसैगरी साविकमा रहेका जन/स्वास्थ्य कार्यालयहरू र भविष्यमा स्थापित हुने स्वास्थ्य सम्बन्धि संरचनासंग पनि स्वास्थ्य सम्बन्धि प्राविधिक पक्ष, जनशक्ति व्यवस्थापन, अत्यावश्यक वस्तुहरूको आपूर्ति लगायतका विविध पक्षहरूमा निकट समन्वय गर्नु उपयुक्त हुन्छ । स्थानीयस्तरमा स्वास्थ्य संस्थाहरूको व्यवस्थापन र स्वास्थ्य सम्बन्धि कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन साविकमा जिल्ला जन/स्वास्थ्य कार्यालयहरू मार्फत भइराखेको हुँदा यस्ता कार्यालयहरूलाई स्वास्थ्य सम्बन्धि महत्वपूर्ण स्रोतको रूपमा लिई तदनुरूप समन्वय, सहकार्य एवं सहयोग आदान प्रदान गर्नु उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

❖ स्वास्थ्य संस्थाहरूको व्यवस्थापन तथा गुणस्तर सुधारः

स्वास्थ्य संस्थाहरूको व्यवस्थापन तथा सञ्चालनमा स्थानीय सरकारको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । स्वास्थ्य संस्था व्यवस्थापन तथा सञ्चालन समितिको गठन र यसको क्रियाशिलता, आफ्नो कार्यक्षेत्रमा स्वास्थ्य सम्बन्धि गतिविधिहरू मार्फत जनसमुदायको स्वास्थ्य स्थितिमा सुधार गर्ने कार्य, सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूको अनुगमन, सुपरिवेक्षण र आवश्यक सहयोग प्रदान गर्ने कार्यमा सदैव तत्पर रहनु पर्दछ ।

स्थानीय तहमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरू र स्वास्थ्यकर्मीहरूले प्रदान गर्ने सेवाको गुणस्तर सुनिश्चितताका लागि विशेष चनाखो हुनु पर्दछ । गुणस्तरीय औषधि खरिद, सुरक्षित भण्डारण तथा नियमित उपलब्धता, तोकिएको समयमा स्वास्थ्यकर्मीहरूको उपस्थिति, स्वास्थ्य संस्था सञ्चालनको लागि आवश्यक उपकरणहरूको उपलब्धता, सरसफाई तथा पूर्वाधारको व्यवस्थापनका साथै स्वास्थ्य सेवाजन्य फोहोरको उचित ब्यवस्थापन जस्ता विविध कुराहरूले स्वास्थ्य सेवाको गुणस्तरलाई प्रत्यक्ष रूपमा प्रभावित गर्ने भएकोले यस तर्फ विशेष ध्यान दिनु पर्ने हुन्छ ।

९ अनुसूचीहरू

- अनुसूची १. नेपालको संविधान अनुसार स्थानीय सरकारको स्वास्थ्य सम्बन्धी कार्य जिम्मेवारी

स्थानीय तहको अधिकारको विस्तृतीकरण		
सम्बिधान प्रदत्त अधिकार सूची अनुरूपको कार्य विस्तृतीकरण		संविधानको अधिकार सूचीका विषय
१.	आधारभूत स्वास्थ्य र सरसफाई सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन तथा नियमन	आधारभूत स्वास्थ्य र सरसफाई (अनुसूची ८ को क्रमसंख्या ९)
२.	आधारभूत स्वास्थ्य सेवा संचालन र प्रवर्द्धन	
३.	अस्पताल र अन्य स्वास्थ्य संस्थाको स्थापना तथा सञ्चालन	
४.	स्वास्थ्य सेवा सम्बन्धी भौतिक पूर्वाधार विकास तथा व्यवस्थापन	
५.	स्वस्थ खानेपानी र खाद्य पदार्थको गुणस्तर एवं वायु तथा ध्वनी प्रदूषण नियन्त्रण	
६.	सरसफाई सचेतना अभिवृद्धि र स्वास्थ्यजन्य फोहोर व्यवस्थापन	
७.	स्वास्थ्यजन्य फोहरमैला संकलन, पुनर्उपयोग, प्रशोधन, विसर्जन, सेवा शुल्क निर्धारण र नियमन	
८.	रक्त संचार सेवा, स्थानीय तथा शहरी स्वास्थ्य सेवा	
९.	औषधी पसल सञ्चालन र नियमन	
१०.	राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक लक्ष्य र मापदण्ड बमोजिम स्थानीयस्तरको लक्ष्य र गुणस्तर निर्धारण	
११.	राष्ट्रिय र प्रादेशिक मापदण्ड अनुरूप जनरल अस्पताल, र नर्सिङ्ग होम, निदान केन्द्र र अन्य स्वास्थ्य संस्थाहरूको क्लिनिक दर्ता, सञ्चालन अनुमति र नियमन	
१२.	स्थानीय स्तरमा औषधीजन्य वनस्पति, जडीबुटी र अन्य औषधीजन्य वस्तुको उत्पादन, प्रशोधन र वितरण	
१३.	स्वास्थ्य बीमा लगायतका सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम व्यवस्थापन	
१४.	स्थानीय स्तरमा औषधी तथा अन्य मेडिकल उत्पादनहरूको न्यूनतम मूल्य निर्धारण तथा नियमन	

सम्बिधान प्रदत्त अधिकार सूची अनुरूपको कार्य विस्तृतीकरण		संविधानको अधिकार सूचीका विषय
१५.	स्थानीय स्तरमा औषधीको उचित प्रयोग र सुक्ष्मजीव निरोधक प्रतिरोध (Antimicrobial Resistance) न्युनीकरण	
१६.	स्थानीय स्तरमा औषधी र स्वास्थ्य उपकरणको खरिद, भण्डारण र वितरण	
१७.	स्थानीय स्तरमा स्वास्थ्य सुचना प्रणाली व्यवस्थापन	
१८.	स्थानीय स्तरमा जनस्वास्थ्य निगरानी (पब्लिक हेल्थ सर्भेलेन्स)	
१९.	स्थानीय स्तरको प्रबर्धनात्मक र प्रतिकारात्मक, उपचारात्मक, पुर्नस्थानात्मक र प्यालिएटिभ स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन	
२०.	स्वस्थ जीवनशैली, पोषण, शारीरिक व्यायाम, योग अभ्यास, स्वास्थ्य वृत्त पालना पन्चकर्म लगायतका जनस्वास्थ्य सेवाको प्रवर्द्धन	
२१.	जुनोटिक र किटजन्य रोग नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन	
२२.	सुर्ति, मदिरा र लागुपदार्थजन्य वस्तुको प्रयोग नियन्त्रण तथा सचेतना अभिवृद्धि	
२३.	आयुर्वेदिक, युनानी, आम्ची, होमियोप्याथिक, प्राकृतिक चिकित्सा लगायतका परम्परागत स्वास्थ्य उपचार सेवा व्यवस्थापन	
२४.	स्थानीय स्तरमा जनस्वास्थ्य आपतकालीन स्वास्थ्य, महामारी नियन्त्रण योजना र कार्यान्वयन	
२५.	स्थानीय स्तरमा सरुवा तथा नसर्ने रोग नियन्त्रण तथा रोकथाम	
२६.	आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा प्रवाह	

• अनुसूची २. स्थानीय तहमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरुको अचल सम्पत्ती सम्बन्धी विवरण

(क) अचल सम्पत्तिको विवरण:

• जग्गा

सि.नं.	कित्ता नं	क्षेत्रफल	कैफियत

• भवन

सि.नं.	भवनको प्रकार (कच्ची/ पक्की)	तला	कोठा संख्या	कैफियत

• अन्य अचल सम्पत्ति

सि.नं.	सम्पत्ति	विवरण	कैफियत

(ख) नगद मौज्दातको विवरण

सि.नं.	बैंक विवरण	खाता नं	जम्मा रकम	कैफियत

(ग) फर्निचरको विवरण

सि.नं.	विवरण	जम्मा संख्या	प्रयोगमा ल्याउन मिल्ने संख्या	कैफियत

(घ) मेडिकल उपकरणको विवरण

सि.नं.	विवरण	जम्मा संख्या	प्रयोगमा ल्याउन मिल्ने संख्या	कैफियत

(ङ) मेडिकल औजारको विवरण

सि.नं.	विवरण	जम्मा संख्या	प्रयोगमा ल्याउन मिल्ने संख्या	कैफियत

(च) ईलेक्ट्रिकलको सम्बन्धि विवरण

सि.नं.	विवरण	जम्मा संख्या	प्रयोगमा ल्याउन मिल्ने संख्या	कैफियत

(छ) अन्य सम्पतीको विवरण

सि.नं.	विवरण	जम्मा संख्या	प्रयोगमा ल्याउन मिल्ने संख्या	कैफियत

(ज) मौज्जातमा रहेको औषधिको विवरण

सि.नं.	विवरण	जम्मा संख्या	प्रयोगमा ल्याउन मिल्ने संख्या	कैफियत

• अनुसूची ३: स्वास्थ्य संस्थाहरुको दरबन्दी विवरण

प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा केन्द्रको दरबन्दी विवरण

सि.न.	पद	तह/श्रेणी	सेवा	समूह	उपसमूह	दरबन्दी	कैफियत
१	मे. अ.	८	स्वास्थ्य	ज. हे. स		१	
२	स्टाफ नर्स/ अस्पताल नर्सिङ निरीक्षक/ वरिष्ठ अस्पताल नर्सिङ निरीक्षक	५ र ६ र ७	स्वास्थ्य	ज. नर्सिङ		१	
३	हे. अ/ सि. अ. हे. व.	५ र ६ र ७	स्वास्थ्य	हे. ई		१	
४	ल्याब असिष्टेण्ट/ वरिष्ठ ल्याब असिष्टेण्ट/ ल्याब असिष्टेण्ट निरीक्षक	४ र ५ र ६	स्वास्थ्य	मे. ल्या. टे	जमे. ल्याटे	१	
५	अ. न. मि./ सि. अ. न. मि. / सि. अ. न. मि. निरीक्षक	४ र ५ र ६	स्वास्थ्य	क. न. / प. हे. न.		३	
६	अ. हे. व. / सि. अ. हे. व. / सि. अ. हे. व. अधिकृत	४ र ५ र ६	स्वास्थ्य	हे. ई.		३	
जम्मा						१०	

स्वास्थ्य चौकी: हिमाली र पहाडी ५२ जिल्लाका लागि

सि.न.	सेवा	समूह	पद	तह/श्रेणी	दरबन्दी	कैफियत
१	स्वास्थ्य	हेल्थ इन्स्पेक्सन	हे. अ.	५ र ६ र ७	१	
२	स्वास्थ्य	हेल्थ इन्स्पेक्सन	सि. अ. हे. व. / अ. हे. व.	४ र ५ र ६	२	
३	स्वास्थ्य	कम्युनिटी नर्सिङ / पब्लिक हेल्थ नर्सिङ	सि. अ. न. मि / अ. न. मि	४ र ५ र ६	२	
४	(सेवा करार)		श्रेणी बिहिन		१	
जम्मा					६	

स्वास्थ्य चौकी: उपत्यका र तराईका २३ जिल्लाका लागि

सि.न.	सेवा	समूह	पद	तह/श्रेणी	दरबन्दी	कैफियत
१	स्वास्थ्य	हेल्थ इन्स्पेक्सन	हे. अ.	५ र ६ र ७	१	
२	स्वास्थ्य	हेल्थ इन्स्पेक्सन	सि. अ. हे. व. / अ. हे. व.	४ र ५ र ६	३	
३	स्वास्थ्य	कम्युनिटी नर्सिङ / पब्लिक हेल्थ नर्सिङ	सि.अ. न. मि / अ. न. मि	४ र ५ र ६	२	
४	(सेवा करार)		श्रेणी बिहिन		१	
जम्मा					७	

बजेट प्रयोजनार्थ सेवा कराम लिने संख्या

क. अपरेटर	ह. स . चा	का. स	जम्मा
०	०	३	३

आयुर्वेद औषधालयको दरबन्दी विवरण

सि.न.	संकाय	उप संकाय	पद	वर्ग	स्तर	दरबन्दी	कैफियत
१	आयुर्वेद	जेनेरल आयुर्वेद	वैद्य चौथो			१	
२	आयुर्वेद	जेनेरल आयुर्वेद	कविराज वरिष्ठ पाँचौं			१	
३	आयुर्वेद	जेनेरल आयुर्वेद	वैद्य सहायक पाँचौं			१	
४	आयुर्वेद	जेनेरल आयुर्वेद	कविराज अधिकृत छैटौं			१	
जम्मा						४	